

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2021 / Vol. XL / 2-3 / 131-135
Prikaz monografije
Primljeno: 5. aprila 2021. godine
Prihvaćeno: 13. aprila 2021. godine

IZAZOVI U POSTPENALNOM PRIHVATU MALOLETNIH UČINILACA KRIVIČNIH DELA U REPUBLICI SRBIJI (NORME, PRAKSA I MERE UNAPREĐENJA)

Autorka: Ivana Stevanović

Krajem 2020. godine, u izdanju Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, iz štampe je izašla monografija *Izazovi u postpenalnom prihvatu maloletnih učinilaca krivičnih dela u Republici Srbiji (norma, praksa i mere unapređenja)* autorke dr Ivane Stevanović, više naučne saradnice i direktorke pomenutog Instituta. Ovo izdanje je privuklo posebnu pažnju svih onih koji se bave problematikom maloletničkog krivičnog pravosuđa, kako zbog aktuelnosti ove teme, tako i zbog toga što se autorka dugi niz godina bavi pravosuđem po meri deteta, ne samo sa naučne strane, već i kao član velikog broja radnih grupa, te kao jedan od predavača u okviru programa *Maloletnici kao učinioci krivičnih dela i maloletna lica oštećena krivičnim delom*, koji Pravosudna akademija sprovodi sa Advokatskom komorom Srbije i drugim komorama koje su u njenom sastavu.

Delu koje je podeljeno u šest celina, prethode *Uvodna razmatranja*, u okviru kojih se ukazuje da su u Republici Srbiji intenzivirani naponi na reformi sistema u ovoj oblasti, sa ciljem njegovog daljeg usklađivanja sa novoustanovljenim evropskim standardima. Kao naročito važna, ističu se *Evropska pravila za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere*, koja su usvojena od Komiteta ministara Saveta Evrope, kao i *Preporuka* kojom su svim državama članicama Saveta Evrope date smernice za dalji razvoj nacionalnih sistema za postupanje sa decom u sukobu sa zakonom, a kojima su izrečene „sankcije“ ili „mere“. Autorka posebno naglašava značaj koncepta „pravde po meri deteta“, koji je propisan *EU Agendom za prava deteta* iz 2011. godine. Ovaj sistem jemči poštovanje i delotvorno sprovođenje svih prava deteta na najvišem mogućem nivou. Poštujući ustanovljene standarde, autorka na više mesta ukazuje na nužnost poštovanja terminoloških odrednica i značaj razlikovanja maloletničkog, od kriminaliteta punoletnih lica, što dodatno potkrepljuje saznanjima koja su se razvila u okviru drugih disciplina, poput psihologije i sociologije. Pored ovih propisa, posebno su razrađeni principi koji su ustanovljeni *Konvencijom o pravima deteta*, te dodatnim protokolima uz nju. Posebna pažnja je usmerena na značaj prepoznavanja osetljivosti ove grupe učinilaca

i neophodnosti ulaganja dodatnih napora kako bi se obezbedio adekvatan prihvata u zajednicu.

U prvom poglavlju *Maloletničko prestupništvo*, prikazani su statistički podaci o kretanju maloletničkog kriminaliteta u Republici Srbiji, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku. Autorka podseća na ograničenost pravosudnih statistika, ali i na nužnost njihovog sagledavanja, uz napomenu da su na ovom polju neophodna dodatna istraživanja, poput određenih studija o samooptuživanju, poput ISRD3 studije koja je sprovedena u Republici u Srbiji tokom 2013. i 2014. godine, a kojom je, na uzorku od 1.344 ispitanika, učenika osnovnih i srednjih škola, pokazano da maloletnici najčešće vrše imovinska krivična dela. Ovaj podatak se poklapa i sa pravosudnim statistikama. Autorka je analizirala desetogodišnje kretanje kriminaliteta maloletnika, ukazujući da je višegodišnji prosek prijavljenih dela 3.564, pri čemu postoje određene oscilacije i to tako da je od 2010. do 2013. godine zabeležen viši broj u odnosu na prosek, da bi u narednim godinama takav negativan trend bio prekinut. Kao primer, navodi da je u 2018. godini prijavljeno 20.8% manje krivičnih dela, u odnosu na 2017. godinu, kao i 23% manje u odnosu na desetogodišnji prosek. Na osnovu ovog podatka, zaključuje se da postoje određeni pomaci na bolje. Ipak, ukazuje se i na moralnu paniku za koju su zaslužni mediji, koji kreiraju sliku po kojoj se beleži rast broja maloletnih učinilaca krivičnih dela, što ne odgovara stvarnoj slici. Važno je ukazati da autorka maloletnički kriminalitet poredi sa kriminalitetom punoletnih lica, što daje jednu širu sliku o ovoj problematici. Primera radi, govoreći o polnoj strukturi, navodi podatak po kome je učešće maloletnica u ukupnoj strukturi prijavljenih dela nešto više od 10%, što se ne razlikuje od polne strukture punoletnih učinilaca krivičnih dela. Kada je reč o strukturi krivičnih dela, iako je primetan pad, krivična dela protiv imovine su i dalje najdominantnija. Prema mišljenju autorke, problem je u tome što je umanjeno krivičnih dela protiv imovine, sa jedne strane, kompenzovano uvećanjem broja krivičnih dela protiv života i tela. Kada je reč o krivičnim sankcijama, u posmatranom periodu su najčešće izricane vaspitne mere: mere pojačanog nadzora i mere upozorenja i usmeravanja. Kazna maloletničkog zatvora je najređe izricana krivična sankcija, u desetogodišnjem proseku u svega 0.4% slučajeva, što odgovara principu *ultima ratio* koji je naročito izražen kod ove kategorije učinilaca krivičnih dela.

Pravci reforme sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji, kao druga celina, sa teorijskog aspekta otpočinje analizom koncepta otpornosti, dok se sa praktičnog usmerava na proces evropskih integracija, Poglavlje 23 i Poglavlje 24. U odgovarajućim Izveštajima, sadržane su značajne preporuke koje se odnose i na oblast unapređivanja primene prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa. Prevedljivo je istaknuta važnost unapređenja pritvorskih jedinica u skladu sa međunarodnim standardima, kao i važnost unapređenja i uspostavljanja posebnih programa koji su prilagođeni deci i mladima. Kao jedan od prepoznatih problema, jeste i veoma nizak nivo svesti dece i mladih o njihovim pravima, kao i o donetim zakonima koji su relevantni u oblasti prava deteta. Autorka daje i osvrt i na Akcioni plan za Poglavlje 23. Govoreći o važećem Zakonu o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica koji je stupio na snagu 2006. godine,

autorka ističe da postoji značajan prostor za njegovo unapređenje, pogotovo imajući u vidu da se jedan broj mera koje je ovaj zakon predvideo još uvek ne realizuje ili se realizuje u nedovoljnoj meri, što se posebno odnosi na meru pojačanog nadzora u drugoj porodici, meru pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, kao i na meru upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje jer u praksi nisu stvoreni objektivni uslovi za punu primenu ovih zakonskih instituta. Kao najslabija karika u lancu, prepoznat je nedovoljno razvijen sistem reintegracije maloletnika nakon izvršenja zavodskih vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora. Može se reći da je ovo problem koji je vezan za sve kategorije učinilaca, bez obzira na njihovu životnu dob. Autorka smatra da je jedno od rešenja uvođenja niza specijalizovanih programa.

Treće poglavlje, *Izvršenje vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom sa posebnim osvrtnom na uslovni otpust i postinstitucionalni tretman*, autorka započinje analizom zakonskih i podzakonskih akata koji su od značaja u ovoj materiji i to: Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Krivičnih zakonik, Zakonik o krivičnom postupku, Pravilnik o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza i Pravilnik o kućnom redu vaspitno-popravnog doma. Posebno je ukazano na postupak uslovnog otpusta, ali i postinstitucionalni tretman. Autorka analizira i Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, u delu koji se tiče pružanja pomoći licu posle izvršene kazne zatvora i to sa aspekta uslova za izradu programa pomoći i sadržinu programa pomoći, a koji se kao takav ne primenjuje na maloletne učinioce krivičnih dela, već samo na punoletna lica. Stoga, neophodno je stvoriti uslove za povezivanje različitih sistema koji doprinose boljem prihvatu, naročito imajući u vidu da iz vaspitno-popravnog doma, nakon izvršenja, odnosno obustave izvršenja ove zavodske vaspitne mere, izlaze punoletna lica, što bi se moglo postići ili izmenom (dopunom) postojećih propisa ili shodnom primenom odgovarajućih odredbi Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, na maloletne učinioce krivičnih dela.

Pilot analiza postojećeg sistema reintegracije maloletnih prestupnika i prestupnica u Republici Srbiji, četvrto je poglavlje, u kome se polazi od stava da efekti reintegracije bivših prestupnika zavise kako od kvaliteta primenjenih intervencija tokom sprovođenja vaspitne mere, tako i od uspešnosti programa resocijalizacije u koje se oni uključuju po napuštanju institucije. Pored doprinosa pojedinih istraživanja, ukazano je i na Pilot istraživanje potreba maloletnih učinilaca krivičnih dela, kojima je izrečena vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom, koje je sproveo stručni tim Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, uz podršku Misije OEBS u Republici Srbiji. Na osnovu dobijenih rezultata prepoznato je postojanje potrebe za unapređenjem programa resocijalizacije i reintegracije kako bi se postigla harmonizacija sa standardima i kriterijumima zaštite ljudskih prava, a posebno prava deteta koji su predviđeni važećim univerzalnim i evropskim pravnim dokumentima, komparativnim primerima dobre prakse i savremenim naučnim trendovima u oblasti tretmana resocijalizacije i postpenalnog prihvata dece i mladih u sukobu sa zakonom. Važne karike na ovom putu su sistemi socijalne i zdravstvene zaštite, kao i pružanje psiho-socijalne podrške kako maloletnicima, tako i njihovoj

porodici. Bivšeg prestupnika je potrebno osposobiti za uspešan povratak u zajednicu, pri čemu sami programi moraju biti potpomognuti kontinuiranom supervizijom, kao i praćenjem uspešnosti programa.

U petom poglavlju, *Smernice za razvoj programa reintegracije i postpenalne podrške maloletnih učinilaca krivičnih dela*, najpre je ukazano da rezultati pilot istraživanja, kao i neposredni programi koji su do sada sprovedeni u praksi od strane Omladinskog saveta Kruševca, NEOSTART-a (Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć) ili IAN-a (Međunarodna mreža pomoći) udruženja građana, potvrđuju da je neophodno razmotriti mogućnosti primene, modifikacije i domete potencijalnih rešenja, odnosno osmišljavanje formalnog programa reintegracije koji bi najbolje odgovorio na specifične potrebe maloletnika u našoj zemlji. Posebno je ukazano na polnu dimenziju, odnosno posebne potrebe maloletnica. Kao primer dobre prakse, naveden je projekat *Podrška aktivnom uključivanju mladih* koji finansira EU u okviru IPA 2014, a kofinansira Vlada Republike Srbije, koji ima za cilj da obezbedi veću društvenu uključenost mladih u Republici Srbiji, povećanjem zaposlenosti, preko jačanja omladinskih aktivnosti, sticanja radnog iskustva i preduzetničke prakse. U okviru navedenog projekta realizuje se i potprojekat *Podrška maloletnim prestupnicima da se ponovo integrišu u društvo i tržište rada*, kao vid prepoznavanja neophodnosti da se mladima koji su bili u sukobu sa zakonom i na izvršenju mere upućivanja u vaspitno-popravni dom pomogne, i u okviru programa postpenalne podrške omogući povratak u zajednicu i zapošljavanje. Nadalje, autorka se bavi sociološkim aspektima, ukazujući na osnovne karakteristika maloletnika koji napuštaju vaspitno-popravni dom, poput disfunkcionalnosti porodica iz kojih potiču, zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Postpenalna podrška je prepoznata kao jedna od najznačajnijih karika, bez koje nema suštinske resocijalizacije i reintegracije u društvo, a na kojoj insistira i Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Govoreći o načelima postpenalne podrške, autorka navodi da ona predstavljaju sisteme znanja, veština i stavova do kojih se došlo putem prakse, ali i razvitkom teorije usmerene na postpenalnu podršku, pri čemu smatra da se prilikom formulisanja principa treba osloniti na znanja koja nam daju specijalna pedagogija, andragogija, pedagogija, psihologija i druge srodne discipline. Na ovom polju, pored porodice, treba pomenuti značaj institucija i udruženja građana, koji bi trebalo da obezbede dobar prihvata.

Poslednje poglavlje, *Podrška maloletnim prestupnicima da se ponovo integrišu u društvo i tržište rada*, predstavlja analizu rezultata istoimenog projekta, čiji je osnovni cilj prepoznavanje neophodnosti da se mladima koji su bili u sukobu sa zakonom i na izvršenju mere upućivanja u vaspitno-popravni dom pomogne i u okviru programa postpenalne podrške omogući povratak u zajednicu i zapošljavanje, kao konačno neposredna podrška bivšim štíćenicima da nakon obustave, odnosno izvršenja vaspitne mere, kroz pomoć u zapošljavanju i reintegraciji u društvo, ponovo ne učine krivično delo i time kao recidivisti ponovo uđu u kazneni sistem Republike Srbije. Ovo poglavlje je podeljeno u nekoliko zasebnih celina i to: Pripremne aktivnosti, Prvi kontakt sa štíćenikom vaspitno-popravnog doma i kreiranje individualnog plana, Kreiranje plana za postpenalni prihvata, Definisani

zadaci i njihova realizacija u lokalnoj zajednici, Praćenje realizacije postpenalnog plana podrške i dostizanje kratkoročnih ciljeva o Zapošljavanje maloletnica i maloletnika koji napuštaju vaspitno-popravni dom.

Zaključna razmatranja su ono što u osnovi i predstavlja suštinu samog dela, a to je neophodnost boljeg razumevanja maloletnika kao posebne kategorije učinilaca krivičnih dela. Ono što prožima delo u celini, odnosno svojevrsni zajednički imenilac, jeste da se koncept svrhe kažnjavanja, naročito sa aspekta specijalne prevencije, ne može i ne sme svesti na puko izricanje i izvršenje krivične sankcije, bez obzira što one koje se izriču maloletnicima, predstavljaju *sui generis* mere. Izlaz ka uspešnoj reintegraciji, najpre leži u načinu postupanja sa maloletnicima koji su se našli u sistemu izvršenja, sprovođenju posebnih programa i obuka, dobrom pripremom za otpust, a potom još boljem postpenalnom prihvatu. Ovom pitanju je potrebno posvetiti dužnu pažnju u praksi, budući da neuspeh na ovom polju može značiti uspešan početak građenja kriminalne karijere, što se svakako ne želi postići. Iz ovog kratkog prikaza monografije, može se zaključiti da ista može biti od koristi ne samo naučnim radnicima i praktičarima, već i svima onima koji su zainteresovani da bolje razumeju ovu materiju, što bi doprinelo rušenju određenih barijera i mitova o kriminalitetu maloletnih lica.

Nikola Vujičić

Institut za kriminološka sociološka istraživanja